

УДК 334.012.64:339.944

Ду Чуньбу

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

МАЛІ І СЕРЕДНІ ПІДПРИЄМСТВА КНР: ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ТА РОЛЬ У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті розглянуто передумови та протиріччя розвитку малих і середніх підприємств в економіці Китаю. Досліджена роль МСП у розвитку зовнішньоекономічної діяльності КНР.

Ключові слова: малі і середні підприємства, класифікація підприємств КНР, зовнішньоекономічна діяльність Китаю.

Феномен підприємництва привертає до себе увагу вчених вже протягом декількох століть. Дослідженням багатограних аспектів підприємництва займалися найвизначніші вчені, які представляють різноманітні напрями світової економічної думки: А. Сміт, К. Маркс, Ж. Б. Сей, Дж. Кларк, М. Вебер, В. Зомбарт, Дж. К. Гелбрейт, Л. Мізес, Ф. Хайєк, П. Друкер, Р. Хізріч. В їх працях всебічно розкрито сутність підприємницької діяльності, її характерні особливості та форми прояву, які були притаманними становленню та розвитку капіталістичної соціально-економічної формації, — від XVI сторіччя до середини XX-го.

Починаючи із кінця 80-х років XX-го ст. спостерігається значне зростання уваги дослідників різних країн до стану підприємництва та особливостей його розвитку. Питання щодо малого та середнього підприємництва є темою досліджень багатьох сучасних українських та іноземних вчених, зокрема Д. Бабиц, О. Білоуса, Н. Бондаря, Л. Буряка, З. Варналія, В. Сизоненка, Л. Дмитриченко, Ю. Макогона, А. Чухно, Ф. Кауфман, Г. Рексродта, Я. Стеча, Д. Уілсона, Р. Хельма, Д. Альдонаса, С. Хаймера, С. Солтеса та інших.

Посилення уваги світової економічної думки до підприємницької діяльності пояснюється декількома чинниками, які здебільшого обумовлені тим станом, в якому в цей час знаходилася світова економіка. Перша група країн, до якої входили індустріально розвинуті країни, стала перед необхідністю вирішувати питання розвитку технологічної бази економіки на основі впровадження результатів чергового етапу науково-технічної революції. Саме в цей час широкого інноваційний малий та середній бізнес. Правлячі кола другої групи країн, яка складалася переважним чином з країн, що розвиваються, вбачали в розвитку малого підприємництва дієвий чинник подолання бідності та проведення індустріалізації. В третю групу входили колишні соціалістичні країни, котрі приступили до побудови нової моделі економіки, основаної на ринкових засадах.

За таких умов для всіх трьох групи країн надзвичайної актуальності набуло дослідження можливостей підприємництва в вирішенні проблем, які постали перед ними. Слід зауважити, що до зазначених специфічних чинників актуальності додався і один загальний, пов'язаний із необхідністю реагувати на загальносвітові виклики, обумовлені глобалізаційними тенденціями, які в цей період почали швидко розвиватися.

Загальноприйнятою є точка зору на мале і середнє підприємництво як на важливий чинник забезпечення зайнятості населення (особливо в кризові періоди), зростання національного доходу та збільшення бази оподаткування. Зокрема, в 1-й статті Закону КНР «Про підтримку малих та середніх підприємств», прийнятого 29 червня 2002 р. зазначено, що він спрямований «на покращення умов діяльності малих та середніх підприємств, підтримку значного розвитку малих та середніх підприємств, зростання зайнятості в містах та сільській місцевості та на забезпечення суттєвого впливу малих та середніх підприємств на соціально-економічний розвиток країни».

Метою даної статті є дослідження умов формування та розвитку малих та середніх підприємств в КНР та їх роль в інтенсифікації зовнішньоекономічного розвитку китайської економіки.

Сучасні успіхи КНР в соціально-економічному розвитку обумовлені здійсненням ефективних реформ в усіх сферах життя та проведенням політики відкритості КНР зовнішньому світу. Фундамент цього нового курсу був закладений в кінці 80-х років ХХ-го ст. На думку колишнього державного секретаря США Генрі Кісінджера, великі успіхи, які були досягнуті КНР за такий короткий період, мають своїм джерелом далекоглядність керівництва та діяльність китайського народу, а модель розвитку, що її запропонував Китай, має велике значення для всього світу [1]. Основні результати політики реформ та відкритості (до початку всесвітньої економічної кризи 2008–2009 рр.) є наступними.

По-перше, досягнуто надзвичайно високих темпів економічного розвитку протягом достатньо довгого історичного періоду, який перевищує рамки активного життя одного покоління. З 1978 р. по 2007 р. середньорічні темпи економічного зростання становили 9,8 %, що більш ніж втричі перевищує темпи зростання за цей період світової економіки. Як наслідок, китайська економіка в 2007 р. піднялася із 10-го місця в світі на 4-е. Китай випереджали лише США, Японія і ФРН. У доларовому обчисленні обсяг ВВП в Китаї становив 23 % від ВВП США, 74,9 % від ВВП Японії, та 99,5 % від ВВП ФРН. У розрахунку на одну особу ВВП зріс майже в 11 разів. Частка Китаю у світовому ВВП зросла із 1,8 % до 6 %. За багатьма показниками виробництва продукції КНР займає перше місце в світі (табл. 1). Складено автором за [2]. Цифри в дужках — кількість країн, які враховуються в рейтингу.

По-друге, обсяг зовнішньоторгового товарного обороту зріс із 20,6 млрд дол. США в 1978 р. до 2,173 трлн в 2007 р., або в 105 разів. Це дозволило КНР вийти на третю позицію в світовій торгівлі, а за обсягом золотовалютних ресурсів, які в 2008 р. досягли близько 2 трлн дол., — на 1 місце в світі.

По-третє, територія КНР перетворилася на місце розміщення виробничих потужностей не лише китайських компаній, але й відомих транснаціональних компаній, продукція яких продається по всьому світу. Швидкими темпами розвиваються такі високотехнологічні та наукоємні галузі, як електроніка, біотехнологія, виробництво нових матеріалів, фармацевтика, ядерна енергетика, обчислювальна техніка.

Таблиця 1

Місце КНР в світовій економіці

Показники	1978 р.	2007 р.
ВВП	10	4
ВВП на душу населення	175 (188)	132 (209)
Зовнішньоторговельний оборот	27	3
Сталь	5	1
Вугілля	3	1
Нафта	8	5
Електроенергія	7	2
Цемент	4	1
Зерно	2	1
М'ясо	3	1

По-четверте, динамічний соціально-економічний розвиток КНР призвів до суттєвого зростання рівня життя населення країни. Середньодушові доходи міських сімей, які залишалися в їх розпорядженні, за період з 1978 р. по 2007 р. в середньому в рік зростали на 7,2 %, а чистий дохід на душу сільського населення — на 7,1 %. Про зростання рівня життя переконливо свідчить динаміка коефіцієнта Енгеля (частки витрат на харчування в загальних споживчих витратах населення), який в 1978 р. складав 57,5 % (для міських мешканців) і 67,75 % (для сільських мешканців). В 2006 р. він суттєво зменшився і становив 37,7 % і 47,2 % відповідно [3].

По-п'яте, в КНР на практиці була успішно реалізована концепція соціалістичної ринкової економіки, відбулися масштабні зміни інституціонального характеру. Розвиток волосно-селищних підприємств дозволив зайняти виробничою працею більш ніж 100 млн сільських мешканців та наситити ринок товарами. Відбулося реформування державних підприємств, за рахунок чого зросла їх самостійність та ефективність як суб'єктів ринкової економіки. Це призвело до розвитку конкурентного середовища. Позитивно на розвиток сучасних технологій вплинуло і залучення іноземного капіталу

По-шосте, суттєво зросло значення ринкового механізму ціноутворення, що призвело до того, що в сфері державного регулювання залишилися лише відсоткові ставки, тарифи на електроенергію і воду, ціни на нафтопродукти та комунальні послуги. Інші ціни регулюються ринком, а держава втручається в ціноутворення лише у випадку виникнення загрози значної інфляції, і лише в якості тимчасового заходу.

По-сьоме, відбулося часткове формування ринку факторів виробництва, включаючи ринки праці, капіталу, технологій, інформації. Меншою мірою сфера його впливу розповсюджується на землю та фінансові ресурси.

По-восьме, кардинальні зміни відбулися у сфері макроекономічного регулювання. Директивне планування було замінено індикативним та програмуванням. Держава, головним чином, застосовує такі засоби макроекономічного регулювання, як фіскальна та монетарна політика.

По-дев'яте, поряд із розподілом доходів за працюючі діє розподіл доходів і за іншими факторами виробництва, в тому числі, і за капіталом.

Показовим для характеристики успіхів соціально-економічних перетворень є те, що влада КНР успішно впоралася із впливом світової фінансово-економічної кризи 2007–2009 рр., про що свідчать дані табл. 2.

Таблиця 2

Особливості розвитку економіки КНР під час світової фінансово-економічної кризи 2007–2009 рр.

	Показники	2007	2008	2009	2010
1	ВВП за паритетом купівельної спроможності (млн. дол.)	5 554 186	6 188 884	6 785 872	7 518 716
2	ВВП на душу населення (дол.)	2 644	3 403	3 738	4 382
3	ВВП, темпи росту (%)	14,2	9,6	9,2	10,3
4	Імпорт (%)	8	3,8	3,8	17,7
5	Експорт (%)	18,1	8,5	-10,3	34,5
6	Безробіття (%)	4,0	4,2	4,3	4,1
7	Валовий внутрішній борг уряду (% від ВВП)	19,6	16,9	17,7	17,7
8	Профіцит поточного балансу (% від ВВП)	10,6	9,7	5,9	5,2

Складено автором за даними МВФ [2].

Проте, незважаючи на успішні результати, досягнуті КНР протягом тридцятирічної політики реформ та відкритості, економіка країни в даний час стикається з певними труднощами. На одному із перших місць знаходиться проблема нераціональної структури економіки та тісно пов'язана із нею так звана «пастка середнього рівня доходів». Її сутність полягає в тому, що країна, економіка якої протягом достатньо довгого часу розвивалася високими темпами і рівень доходів населення якої досягає рівня доходів розвинутих країн, стикається з чисельними проблемами підтримання сталих темпів економічного зростання. Зразком є країни Латинської Америки, в котрих в 70-ті роки минулого століття вже зростав середній рівень доходів населення, проте аж до 2007 р. середньодушовий ВВП цих держав все ще коливався в районі від 3500 до 6000 дол. США. За підрахунками фахівців [4], КНР вже найближчими роками може потрапити в «пастку середнього рівня доходів», що призведе до зниження щорічних темпів зростання економіки протягом 2021–2030 рр. до 5,0–6,2 %.

Потребує суттєвих змін структура національної економіки, яка характеризується надзвичайно високою часткою зайнятих в сільському господарстві — 39,5 %, в промисловості — 27,2 % і в сфері послуг [5]. Відсталість структури китайської економіки підтверджується і її аналізом з позиції трьохсекторного підходу, згідно з яким до первинного сектору відносять сільське та лісове господарство і рибальство, до вторинного —

добувну і обробну промисловість, будівництво, виробництво і постачання енергоносіїв, до третинного — всі інші. В 2008 р. із загальної кількості зайнятих у первинному та третинному секторі (356 млн. працівників), на частку вторинного припадало 48 %, а третинного — відповідно 52 % [6]. Слід зазначити, що з часу першого обстеження економіки КНР, яке відбулося в 2004 р. структура зайнятих дещо поліпшилася, — в 2004 р. частки третинного та вторинного секторів були приблизно однаковими, з невеликою перевагою на боці вторинного сектора — 50,07 % [7]. Проте таке поліпшення неможливо признати задовільним з точки зору можливостей зовнішньоекономічної діяльності малих та середніх підприємств протидіяти «пастці середнього рівня доходів», оскільки структурні проблеми економіки безпосередньо впливають на конкурентоспроможність експорту.

У китайському експорті головне місце займає готова продукція з високим рівнем трудомісткості. Але така експортна продукція з її структурою витрат в умовах економічної глобалізації зіткнеться з серйозною конкуренцією з боку все більшого числа країн, що виходять на міжнародний ринок і мають нижчу собівартість продукції.

Протистояти цій тенденції влада КНР може за рахунок використання низки чинників, в тому числі, і зовнішньоекономічної діяльності малих та середніх підприємств. Проте вона має отримати якісно нове наповнення, — має відбутися перехід від експорту переважно трудомістких товарів до експорту товарів, які є результатом використання науково-технічного прогресу. Це, поряд із зростанням кваліфікації робітників та широким розповсюдженням інновацій, дасть можливість, за думкою китайських вчених, оминати «пастку середнього рівня доходів» [8].

Суттєву роль у вирішенні актуальних проблем китайської економіки здатна відіграти зовнішньоекономічна діяльність малих та середніх підприємств КНР. Згідно із діючим законодавством в КНР існує наступна класифікація підприємств (табл. 3).

Таблиця 3

Критерії класифікації підприємств КНР за сектором економіки

Вид економічної діяльності/ Тип підприємства	Критерії віднесення до певного типу		
	Працівники (чол.)	Щорічний дохід (млн юаней)	Активи (млн юаней)
Промисловість			
Малі підприємства	< 300	< 30	< 40
Середні підприємства	300–2000	30–300	40–400
Великі підприємства	> 2000	> 300	> 400
Будівництво			
Малі підприємства	< 600	< 30	< 40
Середні підприємства	600–3000	30–300	40–400
Великі підприємства	> 3000	> 300	> 400
Торгівля (роздрібна)			
Малі підприємства	< 100	< 10	
Середні підприємства	100–500	10–150	
Великі підприємства	> 500	> 150	
Транспорт			

Закінчення табл. 1

Вид економічної діяльності/ Тип підприємства	Критерії віднесення до певного типу		
	Працівники (чол.)	Щорічний дохід (млн. юаней)	Активи (млн. юаней)
Малі підприємства	< 500	< 30	
Середні підприємства	500–3000	30–300	
Великі підприємства	> 3000	> 300	
Готельний та ресторанний бізнес			
Малі підприємства	< 400	< 30	
Середні підприємства	400–800	30–150	
Великі підприємства	> 800	> 150	

Складено автором за [9].

В даний час в КНР зареєстровано понад 42 млн малих та середніх підприємств, включаючи індивідуальні промислові та комерційні господарства. Вони складають 99 % від всієї кількості підприємств, 60 % ВВП, 75 % зайнятості міських мешканців. Частка малих та середніх підприємств в експорті трудомістких товарів, — таких як одяг, текстильні вироби, іграшки, взуття, — складає понад 90 % загального експорту [10].

Слід зазначити, що критерії малого та середнього підприємництва не є сталими, вони періодично змінювалися. На початку 1990-х рр. Держрада КНР затвердила «Критерії розмежування великих, середніх і малих підприємств в промисловості» стосовно різних галузей, засновані або на річних обсягах виробництва (у переважній більшості випадків), або на первинній вартості основних фондів. Наприклад, до малих були віднесені металургійні підприємства з виправкою менше 100 тис. тонн сталі і шахтоуправління із добуванням менше 900 тис. тонн вугілля на рік, до середніх — відповідно підприємства з виправкою менше 600 тис. тонн сталі і добуванням менше 3 млн тонн вугілля. Відповідні критерії були прийняті і для будівельних організацій.

Швидке зростання малого та середнього підприємництва в Китаї в роки реформ було породжене, по-перше, держбюджетною підтримкою, яка, проявляючись лише в непрямій формі — у вигляді часткового фінансування центрів перепідготовки звільнених робітників і податкових пільг для тих, хто бажав відкрити свій бізнес; по-друге, важливу роль відіграло швидке формування ринкового середовища, зняття заборони на недержавні форми господарювання, гостра дефіцитність споживчого ринку, що дозволило використовувати інвестований капітал із великою нормою прибутковості.

Суспільно-політичний і юридичний статус дрібних і малих підприємств різних форм власності був закріплений в цілій серії нормативно-правових документів. Це, зокрема, «Тимчасове положення про оренду дрібних промислових підприємств загальнонародної власності» (прийнято в 1988 р., переглянуто в 1990 р.), «Тимчасове положення про управління індивідуальною промисловістю і торгівлею» (1987 р.), «Тимчасове положення про приватні підприємства» (1988 р.), «Положення про підприємства колективної власності міст і селищ» (1991 р.), «Тимчасове положення про селян-

ські пайові кооперативні підприємства» (прийнято в 1990 р. Міністерством сільського господарства).

Крім того, Постійний комітет Всекитайських зборів народних представників в 1996 р. ухвалив Закон КНР про волосні і селищні підприємства, а в 1999 р. — Закон КНР про підприємства, засновані на індивідуальних інвестиціях. На мале підприємництво поширюється також дія загальних податкових положень і Закону КНР про компанії (1993 р.). У 1999 р. в Конституцію КНР була внесена поправка, відповідно до якої приватний і індивідуальний сектори були визнані «важливою складовою частиною соціалістичної ринкової економіки».

Криза перевиробництва, яка з особливою силою проявилася в Китаї в 1997–1998 рр., ознаменувала, серед іншого, і завершення етапу переважно стихійного розвитку малого підприємництва в країні. В даний час особливої гостроти набуває проблема пошуку форм вибіркової підтримки малих і середніх підприємств, що враховують як вимоги структурної перебудови економіки (в т. ч. стримування і навіть скорочення виробництва вугілля, цементу, цукру, багатьох традиційних виробів побутового споживання) і підвищення її загальної міжнародної конкурентоспроможності, так і необхідність вирішення проблеми зайнятості і забезпечення громадської стабільності. Уряд країни вирішує завдання не лише простого збереження стихійного розвитку малого підприємництва, але й забезпечення його органічного включення до процесу модернізації народного господарства, перетворення малих і середніх підприємств на конкурентоздатну частину сучасної економіки країни.

Значним кроком в цьому напрямі стали прийняті в липні 2000 р. Держкомітетом КНР по економіці і торгівлі «Директиви про політику заохочення і стимулювання розвитку малих і середніх підприємств», в як, вперше за всю історію КНР, чітко визначені типи малих підприємств, які користуватимуться державною підтримкою. Це, зокрема, підприємства побутового обслуговування, по переробці сільгосппродукції, експортноорієнтовані, що забезпечують високий рівень зайнятості і комплексне використання природних ресурсів, а також інноваційні науково-технічні підприємства. Одночасно було задекларовано намір припинити діяльність технічно відсталих підприємств, і таких, що виробляють неякісну або застарілу продукцію, не відповідають вимогам екології і техніки безпеки.

Ще одним важливим кроком по забезпеченню ефективного малого бізнесу стало ухвалення в 2002 р. Закону КНР про підтримку малих і середніх підприємств [10]. Як показало обговорення його проекту на спеціальній конференції в Тяньцзині у вересні 2000 р., при підготовці цього Закону Китай, як ніколи раніше, широко використовував відповідний досвід розвинених країн (передусім Німеччині, США, Японії).

Ці та інші заходи дали змогу суттєво підняти значення малих і середніх підприємств у вирішенні актуальних проблем соціально-економічного розвитку КНР. Певну роль в цьому процесі відіграє і зовнішньоекономічне співробітництво КНР та України. Між Україною та Китайською Народною Республікою відповідно до Статті 2 Угоди про торговельно-економічне

співробітництво, що підписана та набула чинності у 1992 р., діє режим найбільшого сприяння в усіх галузях торговельно-економічного співробітництва.

Отже, аналіз розвитку МСП в КНР та їх ролі у зовнішньоекономічній діяльності дозволяє виявити наступне.

В основі визначення пріоритетів зовнішньоекономічної діяльності малих та середніх підприємств КНР на світових ринках взагалі, і на ринку України зокрема, знаходяться особливості соціально-економічного розвитку країни-походження. В КНР до таких особливостей відносяться, по-перше, успішні результати більш ніж 30-річної політики реформ та відкритості, яка проводиться в країні після 3-го Пленуму ЦК КПК 11-го скликання (1978 р.), і по-друге, цілі, які стоять перед країною на сучасному етапі її розвитку.

Одна із головних проблем, яка постала перед китайським суспільством останніми роками, пов'язана із необхідністю як перебудувати нераціональну структуру економіки, так і оминати тісно пов'язану із нею «пастку середнього рівня доходів». Вирішити цю проблему влада КНР може за рахунок використання низки чинників, в тому числі, і зовнішньоекономічної діяльності малих та середніх підприємств. Проте вона має отримати якісно нове наповнення за рахунок переходу від експорту переважно трудомістких товарів до експорту товарів, які є результатом використання науково-технічного прогресу.

Список використаної літератури

1. Kissinger H. China's accomplishments «unbelievable»: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.chinaview.cn 2009.10.05 00:13:44 http://news.xinhuanet.com/english/2009-10/05/content_12181703.htm
2. IMF World Economic Outlook Database: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/01/weodata/weorept.aspx?sy=2007&ey=2010&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=924&s=NGDP_RPCH %2CNGDPDPC %2CPPPC %2CTM_RPCH %2CTX_RPCH %2CLUR %2CGGXWDG_NGDP %2CBCA_NGDPD&grp=0&a=&pr1.x=82&pr1.y=10
3. Среднедушевые доходы и коэффициент Энгеля в потреблении у городского и сельского населения. — 2006.05.26: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://russia.mofcom.gov.cn/aarticle/chinanews/capital/200605/20060502294753.html>
4. Barry Eichengreen, Donghyun Park, and Kwanho Shin. When Fast Growing Economies Slow Down: International Evidence and Implications for China: [Електронний ресурс]. — NBER Working Paper No. 16919 March 2011. — Режим доступу: <http://www.nber.org/papers/w16919.pdf>
5. CIA. The World Factbook. China: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html>
6. Communiqué on Major Data of the Second National Economic Census (No.1) National Bureau of Statistics of China 2009.12.25: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.stats.gov.cn/english/newsandcomingevents/t20091225_402610168.htm
7. Communiqué on Major Data of the First National Economic Census (No.1) National Bureau of Statistics of China. — 2005. — December 6: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.stats.gov.cn/was40/gjtjj_en_detail.jsp?channelid=4920&record=32
8. Лю Фансе, Ли Чжэньмин Китай сможет преодолеть «ловушку средних доходов // Жэньминь жибао онлайн. — 06.09.2010: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://russian.people.com.cn/95181/7131138.html>

9. The Interim Categorizing Criteria on Small and Medium-sized Enterprises (SMEs) — 2007.05.16: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.sme.gov.cn/web/assembly/action/browsePage.do?channelID=1085219651116&contentID=1179226021020>
10. Small and Medium-sized Enterprise (SME) Promotion Law of the People's Republic of China. — 2007.05.16: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.sme.gov.cn/web/assembly/action/browsePage.do?channelID=1085219651116&contentID=1179226021071>

Ду Чуньбу

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

МАЛЫЕ И СРЕДНИЕ ПРЕДПРИЯТИЯ КНР: ПРЕДПОСЫЛКИ РАЗВИТИЯ И РОЛЬ ВО ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Резюме

В статье рассмотрены предпосылки и противоречия развития малых и средних предприятий в экономике Китая. Исследована роль МСП в развитии современной внешнеэкономической деятельности КНР.

Ключевые слова: малые и средние предприятия, классификация предприятий КНР, внешнеэкономическая деятельность Китая.

Du Chunbu

Odessa National I. I. Mechnikov University

SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES OF CHINA: PRE-CONDITIONS OF DEVELOPMENT AND THE ROLE OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY

Summary

The article considers the pre-conditions and contradictions of the development of small and medium enterprises in the Chinese economy. The role of SMEs in the development of modern China's foreign trade.

Key words: small and medium enterprises, classification of enterprises of China, foreign economic activity of China.